

รฐิราชรำนัน (โคลงนิราศหริภุญชัย)
และจาริกวัดพระยีน
นรดกความทรงจำแห่งอภินวบุรี-ศรืหริภุญชัย

ชำระและอรรธาธิบาย

วินัย พงศ์ศรีเพียร

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

จัดพิมพ์

เพื่อเฉลิมพระเกียรติ

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

กรกฎาคม ๒๕๖๒

รุธิราชรำพัน (โคลงนิราศหริภุญชัย) และจารึกวัดพระยืน
มรดกความทรงจำแห่งอินทบุรี-ศรีหริภุญชัย

Rudhirāja Ramban (Nirat Hariphunchai): A Poem on the Journey
to the Great Reliquary of Hariphunchai & The Inscription of Wat Phra Yun

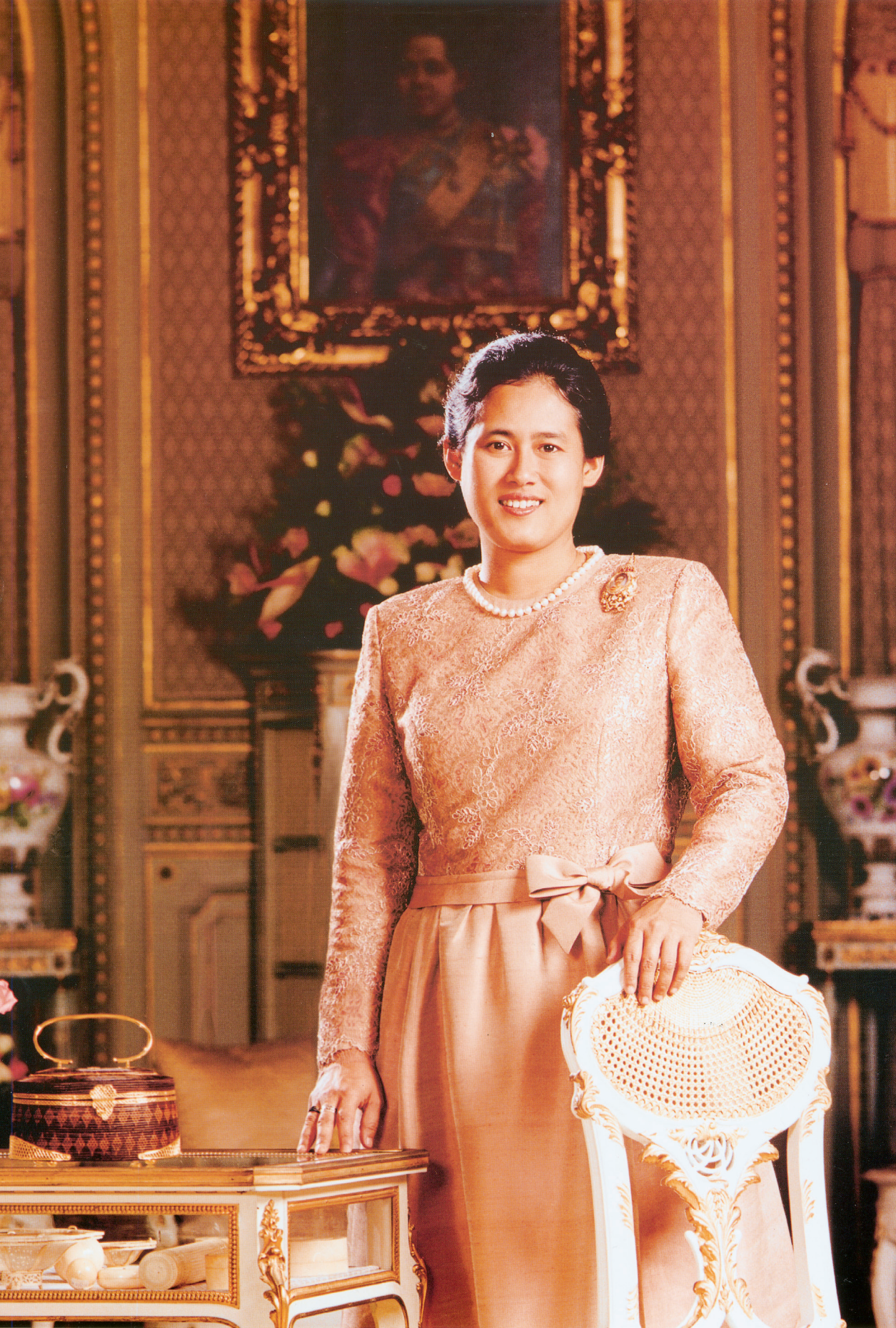
ผู้เขียน	วินัย พงศ์ศรีเพียร
พิมพ์ครั้งที่ ๑	สิงหาคม ๒๕๖๒
จำนวน	๑,๕๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์โดย	มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา อาคารศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ๒๐ ถนนบรมราชชนนี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๓/๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๒๔๔๐-๙๙๑๒
ออกแบบและจัดทำรูปเล่ม	รังสิยา ลัตนันท์ กั้ว
ดำเนินการผลิต	ฝ่าย Matchon Premium Print บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐ โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๙-๐๐๒๐ ต่อ ๒๔๑๙ โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๐๒ E-mail print.matchon@gmail.com
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์มติชน บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐ โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๙-๐๐๒๐ ต่อ ๒๐๐๑

ข้อมูลบรรณานุกรม

โครงการนิราศหริภุญชัยและจารึกวัดพระยืน: มรดกความทรงจำแห่งอินทบุรี-ศรีหริภุญชัย, กรุงเทพฯ:
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๖๒
๓๕๖ หน้า
๑ วรรณกรรมล้านนา I. วินัย พงศ์ศรีเพียร ผู้ชำระและอธิบายความ II. ศิริก้อย ชูดาทวิสวัสดิ์
และสุรัชย์ ดอนประศรี วาดภาพประกอบ III. ชื่อเรื่อง
ISBN 978-616-412-0471

ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร
มหาราชินีแห่งราชอาณาจักรไทย สิริกิติการิณีพิริยพัฒน์ รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ราชประเพณีซึ่งมีสืบมาแต่โบราณ เมื่อสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกแล้ว ย่อมโปรดให้สถาปนาพระเกียรติยศพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี เป็นพระโสทรกนิษฐภคินีที่ได้ทรงร่วมสุขร่วมทุกข์ มาแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อทรงเจริญพระชนมายุ ก็ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญพระราชกรณียกิจสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนีด้วยพระวิริยอุตสาหะ เป็นคุณูปการแก่ประเทศชาติและอาณาประชาราษฎรอย่างใหญ่หลวง เป็นอเนกประการ ครั้นในรัชกาลปัจจุบัน ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ ในหลายวาระ และช่วยแบ่งเบาพระราชภารกิจน้อยใหญ่ที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระบรมชนกนาถ ให้ดำเนินลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมควรจะยกย่องพระเกียรติยศตามฐานะแห่งพระบรมราชวงศ์

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิติการิณีพิริยพัฒน์ รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี และพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๑๐ ชั้นที่ ๑

ของเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล
วิบุลยคุณผลธนาสารสมบุรณ์ วรเกียรติคุณอดุลยยศ ปราบกัญภัยยืนนาน ตลอดจิรจักร์ธิดากาล เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒ เป็นปีที่ ๔ ในรัชกาลปัจจุบัน

คำนำ

ในโอกาสมหามงคลอภิรัชิตสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี เป็น สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพิริยพัฒน์ รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารีนั่น

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพิริยพัฒน์ รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี มีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์หนังสือ **รุธิราชรำพัน (โคลงนิราศหริภุญชัย) และจารึกวัดพระยืนมรดกความทรงจำแห่งอินทบุรี-ศรีหริภุญชัย** เป็นที่รำลึกถึงเหตุการณ์สำคัญในครั้งนี้

รุธิราชรำพัน (โคลงนิราศหริภุญชัย) เป็นผลงานวิจัยด้านวรรณกรรมโบราณของดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยในโครงการวิจัยต่อยอดความรู้จากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) หรือกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เดิม เพื่อใช้ทุนวัฒนธรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเมืองหลัก-เมืองรอง อย่างไรก็ตาม สำหรับมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ แล้ว การจัดพิมพ์หนังสือเกิดพระเกียรติสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ นี้ยังมีความสำคัญต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม

ของชาติ เนื่องจาก รุจิราชรำพัน (นิราศหริภุญชัย) หรือ “โคลงละพูน” เป็นงานวรรณศิลป์ที่เก่าแก่และเป็นรัตนกวีนิพนธ์แห่งล้านนาในช่วงเวลาที่อาณาจักรนั้นเจริญรุ่งเรืองเป็นครั้งสุดท้ายในรัชกาลมหาราชเมืองแก้ว ในขณะที่จารึกวัดพระยืนเป็นเอกสารร่วมสมัยที่บันทึกเรื่องราวการที่มหาราชทำวสอสงแสนนา (พระนามร่วมสมัย) หรือ “พญาเกือนา” ได้ อัญเชิญให้พระมหาสุมนเถระจากวัดป่ามะม่วง เมืองสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาที่หริภุญชัย (ลี้กาวงศ์เก่า) ซึ่งต่อมาได้ทำให้พระพุทธศาสนาสำนักวัดบุปผาราม (วัดสวนดอกไม้) เจริญรุ่งเรืองในนครเชียงใหม่และพิจิตรัฐ

มูลนิธิตศมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ยังพิจารณาเห็นว่าการจัดพิมพ์หนังสือนี้มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะเท่ากับเป็นการรำลึกถึงรุจิราชรำพันซึ่งมีอายุครบ ๕๐๐ ปี เมื่อพ.ศ. ๒๕๖๐ และจารึกวัดพระยืน ซึ่งกล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาที่หริภุญชัยครบ ๖๕๐ ปี ในพ.ศ. ๒๕๖๒ จารึกวัดพระยืนเป็นประจักษ์พยานของจุดเริ่มต้นแห่งความเจริญด้านพุทธศาสนาและเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแห่งการผลิตวรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาบาลีที่มีชื่อเสียงระดับโลก ในขณะที่รุจิราชรำพัน หรือนิราศหริภุญชัยเป็นงานวรรณศิลป์ที่ยอดเยี่ยมและได้กลายเป็นต้นแบบของการแต่งโคลงโบราณให้แก่งานวรรณศิลป์รุ่นหลังทั้งในล้านนาและอยุธยา ถือว่าเป็นอัญมณีแห่งกวีนิพนธ์ไทยคู่กับโคลง อุปาทวาทศมาส พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ แห่งราชอาณาจักรอยุธยา

มูลนิธิฯ ขอขอบคุณดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สกว. เจ้าของผลงานที่ได้ตรวจสอบชำระ ทำสารัตถศึกษา อธิบายศัพท์ยาก และเขียนบทนำเชิงวิเคราะห์ประกอบเอกสารมรดกความทรงจำทั้งสองเรื่อง และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) ซึ่งสนับสนุนทุนวิจัยที่ได้อนุเคราะห์ให้มูลนิธิฯ พิมพ์เผยแพร่ผลงานเพื่อประโยชน์แก่นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป หวังว่าท่านผู้อ่านจะได้ประโยชน์ในทางใดทางหนึ่งอย่างเต็มที่จากหนังสือที่มูลนิธิฯ ได้จัดพิมพ์ในโอกาสนี้

มูลนิธิตศมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

คำแถลง

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีความยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติเป็นอย่างยิ่งที่มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พิจารณาจัดพิมพ์หนังสือ **โคลงนิราศหริภุญชัยและจารึกวัดพระยืนมรดกความทรงจำแห่งอินทบุรี-ศรีหริภุญชัย** ซึ่งมีที่มาจากโครงการวิจัย “นิราศหริภุญชัย มรดกความทรงจำแห่งนครเชียงใหม่และหริภุญชัย: การศึกษายอดวรรณกรรมแห่งล้านนาในเชิงสหสาขาวิชา และประโยชน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเมืองหลัก-เมืองรอง” ที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้การสนับสนุน ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับแนวความคิดที่ว่าทุนทางวัฒนธรรมแปลงเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจได้ นครเชียงใหม่-ลำพูนเป็นศูนย์กลางสำคัญของการท่องเที่ยวในฐานะเมืองคู่แฝด และตามสถิติล่าสุดเมื่อปี ๒๕๖๑ เป็นเมืองท่องเที่ยว อันดับ ๙ ของโลก ชาวต่างชาติมาเยือนนครเชียงใหม่เพราะชื่นชมความงามด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่สืบเนื่องมากกว่า ๓๐๐ ปี โคลงนิราศหริภุญชัยและจารึกวัดพระยืนซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในมหाराชเมืองแก้วเมื่อเสด็จจากวัดพระสิงห์ไปยังหริภุญชัยเพื่อฉลองพระบรมสารีริกธาตุเป็นเสมือนเอกสารนำ

เกี่ยวข้องร่วมสมัย เพราะทรงบรรยายพระอารามและสถานที่ต่างๆ ตามเส้นทางที่เสด็จผ่านตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คน นิราศหริภุญชัยเป็นยอดวรรณกรรมของล้านนา และกลายเป็นกวีนิพนธ์ต้นแบบในสมัยต่อมา ผู้อ่านย่อมมองเห็นภาพความรุ่งเรืองของเชียงใหม่และหริภุญชัยเมื่อ ๕๐๐ ปีก่อน และความเปลี่ยนแปลงของเมืองทั้งสองในปัจจุบัน หลายสิ่งหลายอย่างที่เราเข้าไปชมทำให้เราเข้าใจว่าเหตุใด คนไทยต้องตระหนักและรับรู้ถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติไว้ เพื่อให้คนไทยและคนทั้งโลกได้ชื่นชม ซึ่งจะทำให้ทุนวัฒนธรรมมีคุณค่าจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขอแสดงความยินดีในความสำเร็จของดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ที่ได้ผลิตผลงานวิจัยที่มีคุณค่าแก่สังคมไทย เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า โคลงนิราศหริภุญชัย เป็นวรรณศิลป์ที่เต็มไปด้วยคำเก่าที่เข้าใจยาก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้เสนอผลงานนี้ในรูปแบบของงานวิพากษ์ (edition critique) ซึ่งมีทั้งบทนำวิเคราะห์ สารัตถวิพากษ์ (content analysis) สารวิพากษ์ (textual analysis) การอธิบายศัพท์ยาก และที่สำคัญยิ่งคือ ได้แปลกวีนิพนธ์แม่แบบนี้เป็นภาษาอังกฤษเพื่อให้ นักวิชาการต่างประเทศนำไปใช้ในการศึกษาเชิงวรรณคดีเปรียบเทียบ

แม่ศรีทิพย์ระมิงพิงคราฐ
เป็นจอมนาฏเมืองแก้วแพรวไสว
พระแม่จอนคลอนสรวงปวงเทพไท
เพราะอยากไถ่จิมเจ้าเคล้าภิรมย์

(วินัย พงศ์ศรีเพียร)

สารบัญ

หน้า

คำนำ มุสณินิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา

คำแถลง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บานแพนก

๑๘

(รุธิราชรำพัน) โคลงนิราศหริภุญชัย วินัย พงศ์ศรีเพียร

ความนำ

๒๓

เนื้อความชำระใหม่ สารัตถวิพากษ์ และคำอธิบายศัพท์

๘๐

จารึกวัดพระยืน

ความนำ (ความสำคัญของเอกสาร)

๓๑๙

สารัตถวิพากษ์

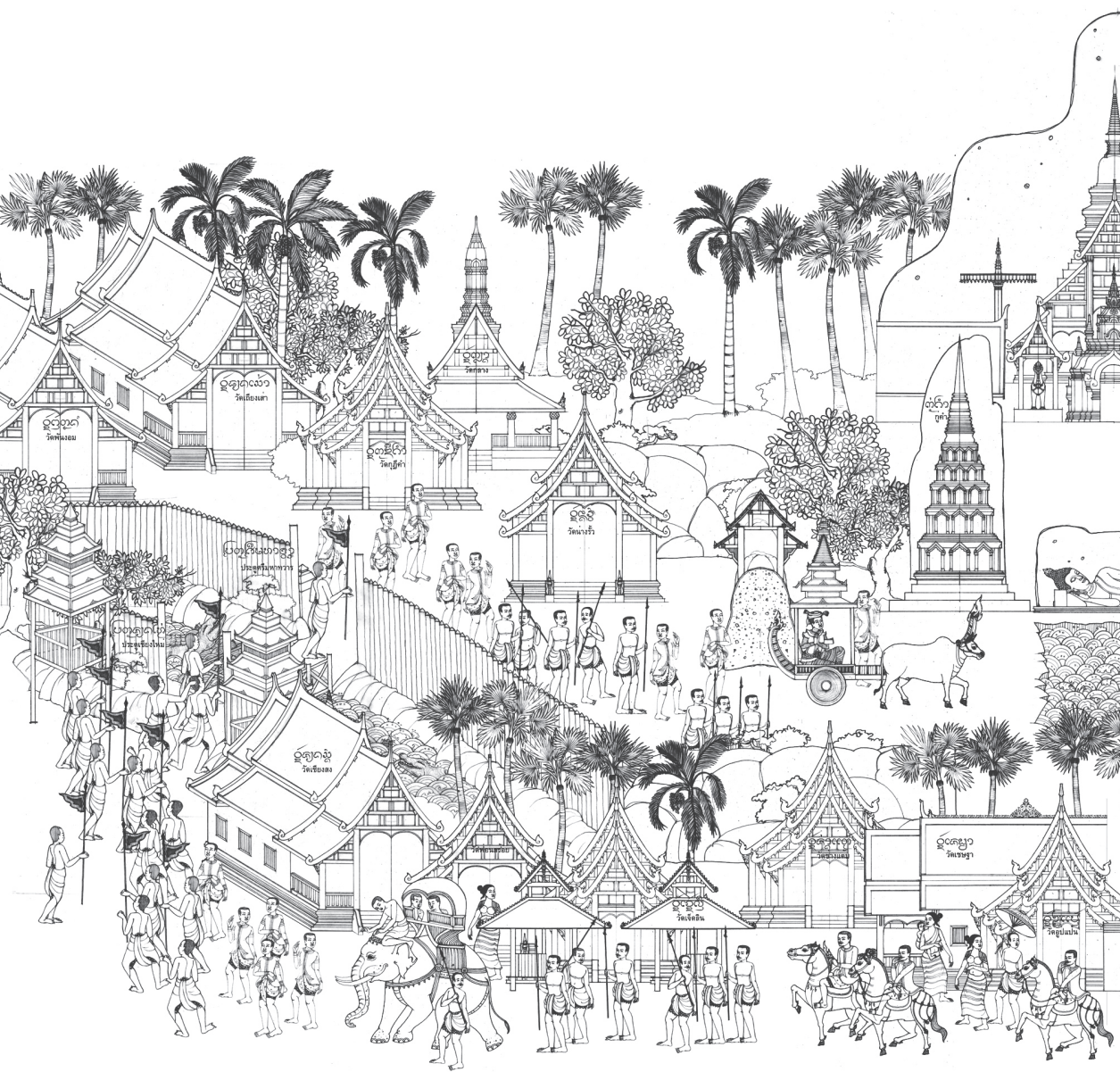
๓๒๑

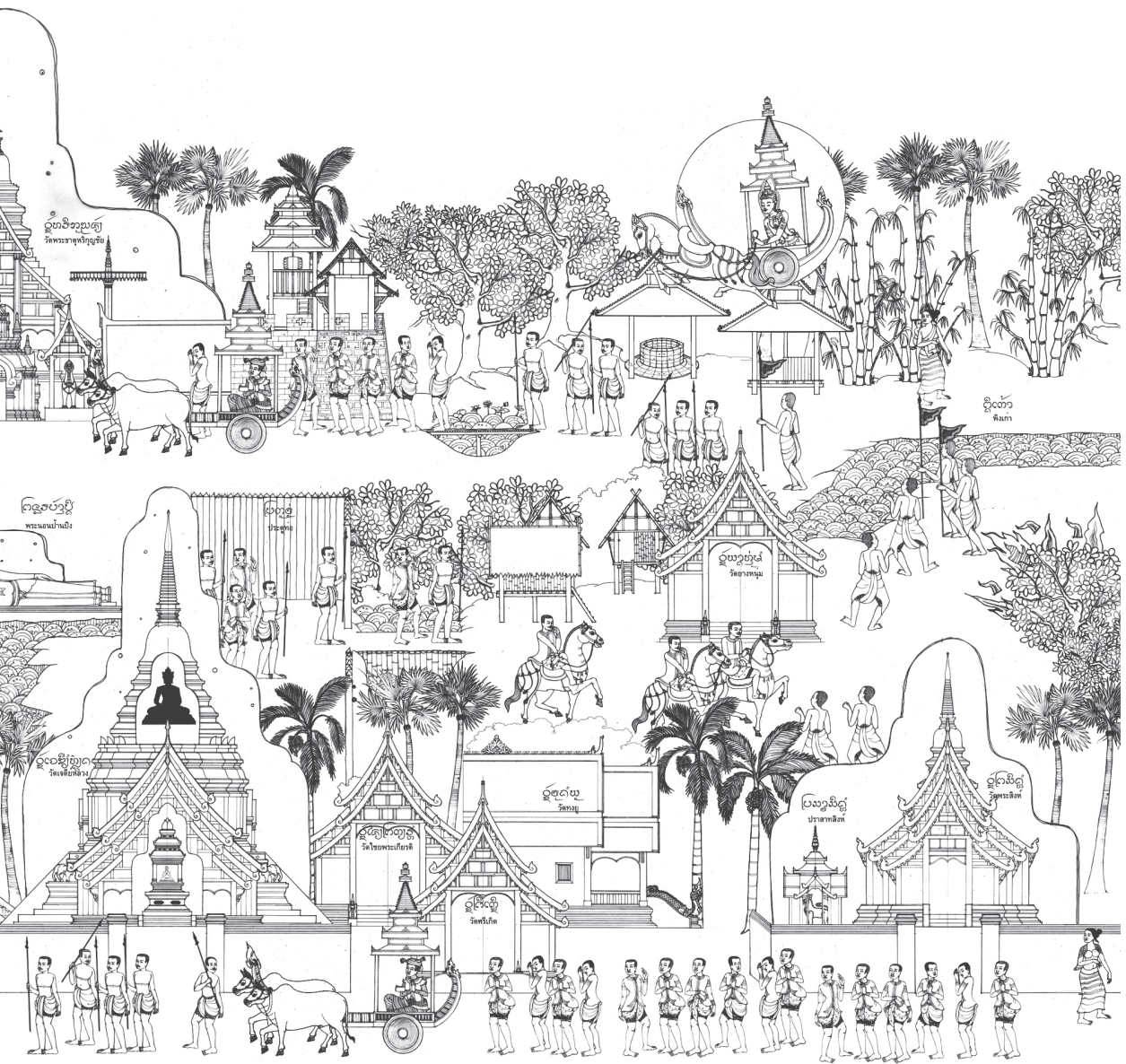
สารวิพากษ์

๓๓๖

บรรณานุกรม

หนังสือ รุธิราชรำพัน (โคลงนิราศหริภุญชัย) และจารึก
วัดพระยืน : มรดกความทรงจำแห่งอินทบุรี-ศรีหริภุญชัย
ที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นนี้เกิดจากความมุ่งมั่นของผู้เขียนที่จะศึกษาเอกสาร
ร่วมสมัยที่เก่าแก่ที่สุดของหริภุญชัย และเชียงใหม่ ทั้งจารึกวัดพระยืน
เมื่อพ.ศ. ๑๙๑๓ และโคลงนิราศหริภุญชัย (แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐)
ในบริบทประวัติศาสตร์ จารึกวัดพระยืนเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดของล้าน
นาและมีเนื้อหากล่าวถึงการที่ท้าวสองแสนนา (หรือที่มักรู้จักกันใน
พระนาม พรญาทือนา หรือ กิลนา) ได้อาราธนาพระมหาสุมนเถระ
เจ้าอาวาสวัดป่ามะม่วง สุโขทัยมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท
สำนักรามัญวงศ์ ณ เมืองเชียงใหม่ และเพื่อส่งเสริมการสถาปนา
คณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งเฟื่องฟูอยู่ในลังกา รามัญประเทศ และ
สุโขทัย ในขณะที่เดิมเชียงใหม่และหริภุญชัยมีแต่พระสงฆ์หนยางควง
ซึ่งพระนางจามเทวีนำขึ้นมาจากลโวทัยปุระ (ละโว้) และอาจเป็นฝ่าย
คามวาสี อีกทั้งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ท้าวสองแสนนาได้โปรดให้สร้างวัดบุปผาราม (วัดสวนดอกไม้)
เพื่อให้พระมหาสุมนเถระมาครองวัดเป็นเจ้าอาวาส ระหว่างนั้นพระ
มหาสุมนเถระได้เดินทางขึ้นมาพำนักที่วัดแห่งหนึ่งอยู่ห่างไปทาง
ตะวันตกของหริภุญชัยประมาณ ๕๐๐ คันธนู (หนึ่งกิโลเมตรเศษ)
ครั้นมาพำนักอยู่ได้ประมาณสองเดือน เห็นว่าพระพุทธรูปยืนที่มีมา
แต่เดิมทรุดโทรม จึงคิดที่จะฉลองวัดโดยบูรณะพระพุทธรูปยืน
พระมหาสุมนเถระให้คนไปกราบบังคมทูลท้าวสองแสนนา และท้าว
สองแสนนาก็โปรดพระราชทานผู้คนและปัจจัยจำนวนมากมาช่วย
เมื่อบูรณะเสร็จครบทั้งสามด้าน พระองค์ได้เสด็จมาเป็นองค์ประธาน

งานฉลอง ตอนที่สวมยอดพระธาตุนั้นเกิดปาฏิหาริย์เปล่งฉัพพรรณรังสีออกมา เช่นเดียวกับเมื่อนำพระสารีริกธาตุมาลอยในขันทองคำก็เกิดเหตุปาฏิหาริย์เป็นการณ์มหัศจรรย์เช่นเดียวกัน เนื้อความตอนท้ายของจารึกยังกล่าวถึงการที่ท้าวสองแสนนาได้ลบศักราช (ปรับเปลี่ยนปฏิทินจันทรคติ) ด้วย อันเป็นการแสดงพระบุญญาบารมี

จารึกวัดพระยืนได้กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญเมื่อ ๖๕๐ ปี ผ่านมาแล้ว (นับถึงบัดนี้ใน ค.ศ. ๒๐๑๙ หรือพ.ศ. ๒๕๖๒) แต่ความสำคัญไม่ได้หยุดเพียงแค่ว่า จารึกให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบูรณะพระพุทธรูปยืน หากแต่ยังให้ความรู้เกี่ยวกับคติความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในสังคมเก่า ซึ่งสามารถอธิบายได้จากแง่มุมประวัติศาสตร์ แม้ในปัจจุบันนี้สภาพของเจดีย์วัดพระยืนจะเปลี่ยนไปเกือบสิ้นเชิงจากการสร้างใหม่เป็นแบบทรงพุกามในพ.ศ. ๒๓๔๓ ตลอดจนพระพุทธรูปยืนก็เป็นของใหม่เหมือนกันหมดทุกด้าน ในขณะที่ของเดิมเป็นรูปอดีต พระพุทธเจ้าสี่พระองค์ที่ได้มาประกาศศาสนาแล้วและอาจสร้างโดยมีสัญลักษณ์พิเศษของแต่ละองค์

มรดกความทรงจำที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ โคลงนิราศหริภุญชัยวรรณศิลป์ที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงที่สุดของเชียงใหม่นี้ เทียบได้กับวรรณศิลป์สมัยอยุธยา คือ อุปาทวาทศมาสซึ่งแต่งก่อนไม่นานนัก ไม่ว่าจะป็นสุนทรีयरสของกวีนิพนธ์ จินตนาการที่สูงส่ง การเลือกใช้ถ้อยคำอย่างประณีต และการเป็นราชกวีนิพนธ์ (คือมหาราชเมืองแก้วแห่งเชียงใหม่และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ แห่งศรีอยุธยา) สิ่งที่แพกกันอยู่ตรงที่ว่า อุปาทวาทศมาสเกิดขึ้นในอิทธิพลวัฒนธรรมแบบสันสกฤต-เขมร ในขณะที่นิราศหริภุญชัยเกิดขึ้นในวัฒนธรรมบาลี บทประนามพจน์ของอุปาทวาทศมาสมุ่งไหว้ตรีมูรติ ในขณะที่นิราศหริภุญชัยกล่าวนมัสการพระรัตนตรัย ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ อุปาทวาทศมาสเป็นนิราศเดือน แต่นิราศหริภุญชัยแต่งเป็นบันทึก

เรื่องการเดินทางจากคนรักไปแสวงบุญ นอกจากนั้น นิราศหริภุญชัย ไม่ได้ร้อยโคลง แต่อุปาทาบทมาสแต่งโดยผู้ร้อยโคลง

เมื่อพิจารณาเนื้อหาแล้ว วรรณศิลป์ทั้งสองเรื่องนี้ แต่งขึ้น โดยมีจุดประสงค์แตกต่างกัน สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ได้พระราชนิพนธ์ อุปาทาบทมาส เพื่อยอพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเนื่องในโอกาสที่พระองค์ผู้เป็นพระอนุชาธิราช ได้รับการสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ครองเมืองอโยธยา การเลือกนิราศเดือนซึ่งเกี่ยวกับพิธีกรรมในราชสำนักอโยธยาจึงดูเหมาะสม อย่างไรก็ตาม งานวรรณศิลป์เรื่องนี้คงไม่ประสงค์แต่งให้คนทั่วไปอ่าน นอกจากคนชั้นสูงหรือนักปราชญ์ที่มีความรู้สูงและสามารถเข้าใจศัพทยาก ดังนั้นอุปาทาบทมาสจึงเป็นการแต่งเพื่ออ่าน ผิดจากนิราศหริภุญชัยซึ่งเกิดมาในบริบทของวัฒนธรรมขับคาว กล้าวคือ แต่งเพื่อขับลำนำเรื่องเล่า เรื่องเล่าในที่นี้คือ เรื่องการเดินทางจากเชียงใหม่ไปหริภุญชัย ได้พบ ได้แะ และได้เห็นสิ่งน่ารู้อะไรบ้าง ยังมีคนได้ฟังได้รับรู้มากเท่าใดก็ยิ่งได้บุญมากขึ้นเท่านั้น

โคลงนิราศหริภุญชัยไม่ได้เป็นวรรณศิลป์ที่มีคุณค่าอย่างมหาศาล หากยังเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติด้วย เพราะเมื่ออ่านแล้วเหมือนได้มองเห็นภาพความรุ่งเรืองของเชียงใหม่และหริภุญชัยในช่วงสุดท้ายก่อนเสียเมืองแก่พม่า ไม่ว่าจะเป็นภาพของพระอารามที่ขึ้นชื่อในสมัยนั้นที่กล่าวกันว่า มี “ค่าควรเมือง” ภาพของกระบวนเสด็จไปนมัสการพระมหาธาตุ ภาพของพระอัครราชเทวี “ศรีทิพ” ในพญาเมืองแก้ว महाराजแห่งเมืองเชียงใหม่ ภาพของวิถีชีวิตผู้คนที่มีความสุขในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานฉลองพระธาตุและพระพิหารหลวง ซึ่งบรรยายถึงการจัดงานละเล่น เช่น การแสดงดอกไม้เพลิง การไต่ลวดหนัง การเดินขึ้นบันไดดาบ การพ้อน และการเล่นดนตรีประกอบการขับลำนำ เพราะฉะนั้น โคลงนิราศหริภุญชัย

จึงเป็นเสมือนคู่มือการท่องเที่ยวเมืองเชียงใหม่และหริภุญชัยที่ดีที่สุด และเก่าที่สุด

สำหรับนักประวัติศาสตร์แล้ว จารึกวัดพระยืนและนิราศหริภุญชัย ได้ถูกเลเวลมานาน เพราะเป็นเอกสารเก่าที่อ่านยาก ทั้งๆ ที่ทราบกันว่างานวรรณศิลป์สะท้อนให้เห็นบริบทแห่งความรุ่งเรืองด้านภูมิปัญญาและอารยธรรมจึงถือว่าเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่งและเป็นที่เก็บข้อมูลซึ่งบางครั้งหาจากแหล่งเอกสารอื่นมิได้ ยกตัวอย่างเช่น แม้จารึกวัดพระยืนจะมีอายุเก่ากว่านิราศหริภุญชัยประมาณ ๑๔๕ ปี แต่ก็ช่วยส่องทางให้แก่กัน พระมหาสุมนเถระได้บูรณะพระพุทธรูปยืนสามในสี่องค์โดยไม่กล่าวว่า พระजตุพุทธเจ้านั้นแทนคติความเชื่อเรื่องใด แต่กวีผู้แต่งนิราศหริภุญชัยผู้ได้ไปนมัสการพระजตุพุทธเจ้ายังเห็นสภาพเดิม และรายงานว่าเป็นรูปอดีตพุทธเจ้าสี่พระองค์ที่ได้มาประกาศพระธรรมคำสอนแล้วในภัทรกัลป์ ทำให้เราได้ทราบว่าลัทธิพระศรีอริย์เป็นความเชื่อหลักอย่างหนึ่งของสังคมสุโขทัยและเชียงใหม่-หริภุญชัย

ผู้เขียนสนใจศึกษานิราศหริภุญชัยมากกว่า ๒๐ ปีเพราะข้อมูลในวรรณศิลป์เรื่องนี้ส่วนหนึ่งเกี่ยวกับล้านนาศึกษาและมีความสำคัญระดับเดียวกับอุปาทวาทศมาส แต่ส่วนหนึ่งที่ผู้เขียนสนใจคือ ทำอย่างไรจึงจะเสนอนิราศหริภุญชัยและจารึกวัดพระยืนในรูปแบบที่ไม่เฉพาะนักวิชาการแต่คนทั่วไปเข้าใจได้ สิ่งที่ทำทนายมากไปกว่านั้นก็ คือ ในสังคมยุคใหม่ที่คนไทยนิยมเดินทางท่องเที่ยวสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ทำอย่างไรจะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้ความรู้ที่เป็นแก่นสารและเพิ่มพูนปัญญาไปกว่าการไป “ชะงักดู” พระอารามหรือชมโบราณวัตถุอย่างไม่เข้าใจอะไรเลย จุดประสงค์หลักของ โคลงนิราศหริภุญชัยและจารึกวัดพระยืน: มรดกความทรงจำแห่งอินทวบุรี-ศรีหริภุญชัย คือการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

อย่างมีคุณค่า ทั้งนี้โดยสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองหลักและเมืองรอง

ผู้เขียนใคร่ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ที่ได้ศึกษาโคลงนิราศหริภุญชัยไว้เมื่อหลายสิบปีก่อน นอกจากงานของท่านแล้ว ผู้เขียนแทบไม่ได้ใช้ประโยชน์จากงานศึกษาอื่นๆ ที่ทำกันในภายหลังเลย ในเรื่องของคำพิพากษาบายพจนานุกรมภาษาถิ่นคู่มือข้อจำกัดมาก เพราะคำที่ปรากฏมักเป็นคำที่แปลงรูป หรือแปลงเสียงไปแล้ว และต้องทำความเข้าใจด้วยหลักการด้านนิรุกติประวัติ ผู้เขียนใคร่ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์เสมอ บุญมา ผู้รู้ด้านภาษาบาลี ที่ช่วยให้ผู้เขียนมั่นใจว่าการสันนิษฐานที่มาของความหมายของคำหลายคำนั้นถูกต้องหรือเป็นไปได้และขอขอบคุณดร. นยา สุจนายา แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาตรวจพิสูจน์อักษรและความผิดพลาดแบบเผอเรอของผู้เขียนในการแปลโคลงนิราศหริภุญชัยภาคภาษาอังกฤษด้วย

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้และขอขอบพระคุณมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาที่ได้อนุเคราะห์จัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อประโยชน์แก่วงวิชาการและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วินัย พงศ์ศรีเพียร
เมธีวิจัยอาวุโสสกว.

โคลงนิราศหริภุญชัย

๑

ความนำ

แม้โคลงหริภุญชัยจักเป็นกวีนิพนธ์ที่เก่าแก่ที่สุดของล้านนา และในสมัยหนึ่งเคยเชื่อว่าเป็นวรรณศิลป์ที่เก่าแก่ที่สุดของคนชาติไท โคลงนี้น่าจะเป็นที่รู้จักและอ่านให้กันฟังอย่างแพร่หลายในสมัยโบราณเพราะมีต้นฉบับคัดลอกหลายฉบับ อีกทั้งยังถูกนำมาที่กรุงศรีอยุธยา (อาจในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ครึ่งเสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๒๐๔) แต่คนไทยรุ่นหลังแทบไม่มีใครรู้จักเลย ทั้งที่หอพระสมุดวชิรญาณได้นำมาตีพิมพ์รักษาดั้งฉบับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ ในโอกาสนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์คำนำสันนิษฐานว่า โคลงนิราศหริภุญชัยเป็นโคลงลาว (หมายถึงลาวเชียงใหม่) น่าจะได้แต่งขึ้นตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และทรงแสดงความคิดเห็นว่า โคลงนี้น่าจะเป็นโคลงแม่แบบสำหรับกวีสมัยหลัง ส่วนฉบับที่พิมพ์เผยแพร่กวีครั้งกรุงศรีอยุธยาได้นำมาแต่งซ่อมเป็นโคลงไทย

เนื่องจากโคลงนิราศหริภุญชัยเต็มไปด้วยคำเก่าและคำทางเหนือซึ่งอ่านเข้าใจยาก จึงทำให้ไม่มีใครสนใจศึกษาอย่างจริงจัง ศาสตราจารย์ดร. ประเสริฐ ณ นคร เล่าว่าพระยาอนุমানราชชนได้อ่านอยู่ไม่กี่หน้าก็ท้อใจเพราะอ่านไม่รู้เรื่อง จึงได้ขอให้ท่านเป็นผู้ทำคำอธิบายศัพท์ ท่านใช้เวลาอยู่ไม่ถึงปีก็ทำเสร็จและสมาคมภาษาและหนังสือได้พิมพ์โคลงนี้ใหม่เป็นครั้งที่สองในพ.ศ. ๒๕๐๓ อีก ๑๓ ปีต่อมาในพ.ศ. ๒๕๑๖ ศาสตราจารย์ดร. ประเสริฐ ณ นคร